

- a hadműveleti területről kiűritett lakosság ellátása, anyagi-technikai erőforrások hasznosítása, bevonhatósága;
- a hadműveleti területen levő veszélyeztetett ipari-mezőgazdasági kapacitások pótlása, a Számítási Év tervének ezirányú pontosítása;
- a hadtápsávbán működő katonai szervezetek ellátási koordinációja, a jog- és hatáskör, valamint felelősség meghatározása;
- a hadtápvezetés megszervezése, az együttműködés a hadműveleti területen működő polgári és katonai szervek között stb.

Összességében megállapítható, hogy az MNK katonai doktrínája jellegének megváltozása a hadtápbiztosítási kérdéseket illetően is egy sor olyan újszerű kérdést vet fel, amelyek megválaszolása napjaink problémája. Bár az általunk megalapozottak felvetettek is csak elméleti megfontolásokon alapulnak, egy széleskörű tudományos igényű gondolkodás, vizsgálódás, kutatás beindításához jó vitaalapot szolgálhatnak.

A hadsereg és a gazdaság ma

Dr. Szenes Zoltán alezredes, a hadtudományok kandidátusa

A marxizmus-leninizmus klasszikusai világosan felismerték és bizonyították a gazdaság, a politika, valamint a háború, a hadsereg és a hadügy közötti kapcsolatokat és dialektikus kölcsönhatásokat. Egyértelműen megállapították, hogy a háború és a hadügy mindenekelőtt *gazdasági feltételektől függ, a gazdaság által meghatározott*. Az ország katonapolitikájának, biztonságpolitikájának kidolgozásakor, a nemzeti katonai doktrína kialakításakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a gazdaság helyzetét, teljesítőképességét, reális lehetőségeit, tudniillik a gazdaság erejétől, színvonalától, fejlettségétől függ, hogy milyen erőforrások, erők és eszközök fordíthatók katonai, védelmi célokra. „... Az erőszak győzelme a fegyverek termelésén, ez pedig egyáltalán a termelésen, tehát a 'gazdasági hatalmon', a 'gazdasági helyzeten', az erőszaknak rendelkezésére álló anyagi eszközökön nyugszik... A hadseregek egész szervezete és harcmódja és ezzel együtt győzelem és vereség, anyagi, azaz gazdasági feltételektől függőnek bizonyul...”¹

A hadsereg, a hadügy igénybe veszi a gazdaságot is, meghatározott követelményeket támaszt vele szemben, visszahat a gazdaságra, a gazdaság szerkezetének alakulására, fejlődésének irányítására és ütemére.

De mivel a fegyveres erők fenntartása és fejlesztése, az ország védelmi felkészítése politikai döntések alapján valósul meg (hiszen maga a háború és hadügy is politikai jelenség), a hadsereg, a hadügy a gazdasággal nem közvetlenül, hanem a politikán keresztül van kapcsolatban. A politika határozza meg a gazdaságnak (összhangban a gazdaság lehetőségeivel), hogy hogyan, milyen mértékben és módon elégítse ki a hadsereg, a hadügy szükségleteit. A politika saját céljai és érdekei érvényesítésének eszköze-

¹ Marx—Engels Művei. 20. kötet. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963. 163. és 167—168. old.

ként használhatja fel a hadsereget, a hadügyet, ily módon azokat a gazdaságtól „függetlenül” is kezelheti, s *elsőbbiséget* szerezhet a gazdasággal szemben.

A hadsereg, politika, gazdaság alapvető összefüggéseinek felidézésére azért van szükség, hogy értékelhessük: vajon a nyolcvanas évek második felének kül- és katonapolitikai, gazdasági eseményei mennyiben igazolják az idézett összefüggéseket, hogyan változtatják, finomítják e sajátos szférái közötti viszonyokat, kapcsolatokat. Konklúzióinkat sietünk már a tanulmány elején levonni: az elmúlt évek katonapolitikai történései bizonyítják, hogy a hadsereg, a hadügy *politika és gazdaság által meghatározott fejlődésének törvényszerűsége változatlanul érvényben van*, s ebben a kapcsolatrendszerben a politikának van kezdeményező, iniciáló, a gazdaságot is befolyásoló szerepe.

A védelmi katonai doktrína és a gazdaság újszerű kérdései

Az új politikai és katonai gondolkodás, az ismert események (Gorbacsov és Reagan találkozási és tárgyalásai, az atommentes világ szovjet programja (1986), az átfogó nemzetközi biztonsági rendszer tervezete, a közép és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról szóló 1987. évi megállapodás, az 1988—89. évi bejelentett egyoldalú haderő- és fegyverzetcsökkentések) a 80-as évek közepétől megváltoztatták Európában és az egész világon a bizalmatlanság légkörét, csökkentették a katonai veszélyt és feszültségeket, javították a kelet és nyugat közötti kapcsolatokat. A VSZ PTT által 1987 májusában, Berlinben elfogadott védelmi katonai doktrína „átfogalmazta” a koalíciós és nemzeti katonai doktrínák politikai és katonatechnikai oldalait, előtérbe helyezte az *elégséges védelem elvét*. A védelemhez elegendő erő és eszköz az ország (az egész koalíció) katonai erejének olyan szintjét jelenti, amely a háborús veszély nagyságával, a háborús készülődés jellegével, intenzitásával mérhető, és a biztonság garanciájához szükséges követelmények által meghatározott. A szükséges és elégséges nagyságú és védelmi struktúrájú haderők létrehozása csak egy komplex enyhülési, bizalomerősítési folyamat eredményeképpen képzelhető el, amelynek végrehajtásában részt vesznek politikai, katonai, technikai és gazdasági tényezők. A jelenlegi nemzetközi helyzetben e folyamat megvalósulása, *elemei kölcsönhatásának logikája a következők szerint képzelhető el*:

1. A fegyveres erők „átalakításának” *kiinduló pontjaként* a nukleáris leszerelésről, a hagyományos fegyveres erők és fegyverzetek csökkentéséről, a vegyi fegyverek betiltásáról megkötött szerződések szolgálnak. E szerződések elméleti alapjául a védelmi katonai doktrína szolgál.

2. A szerződések végrehajtása *katonai értelemben* maga után vonja strukturális támadóképtelenség kialakítását, olyan haderők létrehozását, amelyek harci állománya elegendő lenne a váratlan támadás elhárításához, de alkalmatlanná válna a támadó tevékenység folytatására.

3. *Gazdasági-technikai vonatkozásban* a defenzív haderők létrehozása objektíve a katonai-gazdasági, fegyverzeti és technikai szükségletek

határozott csökkentéséhez és struktúrájának megváltoztatásához vezet. Ez egyrészt csökkenti, illetve megváltoztatja a fegyveres erők fegyverzetét, harci technikáját, a fegyveres harc megvívásához szükséges eszközeinek mennyiségét, másrészt redukáló hatással van az ország védelmi képességét biztosító egyéb gazdasági szükségletek (tartalékok, mozgósítási képességek stb.) összességére is.

4. A katonai-gazdasági szükségletek kissebbedése megteremti a *védelmi költségvetés csökkentésének* objektív feltételeit is.

5. A fegyveres erők anyagi-technikai ellátása a védelmi iparra támaszkodik. A haditechnikai eszköz- és anyagszükségletek csökkenése elkerülhetetlenül maga után vonja a *védelmi ipar termelésének csökkenését*, a gyártáshoz szükséges más eszközök, anyagok, nyersanyagok stb. keresletének visszaesését.

Az elégséges védelmi koncepció megvalósításának logikája is mutatja, hogy a katonai potenciál csökkentése közvetlenül és közvetve is hat a gazdaságra.

Ez a hatás különösen jól érzékelhető a *védelmi-katonai költségvetés nagyságrendjében, struktúrájában, illetve a védelmi (hadi-)ipari működésében, teljesítőképességében bekövetkezett változásokban.*

A *haderőcsökkentés és a védelmi (katonai) kiadások közötti összefüggés* azért érzékelhető kézzelfoghatóan, mert a fegyveres erők építése, a védelem-gazdasági elemek fenntartása, az ország védelmi képességének erősítése komoly — a nemzeti jövedelemből származó — ráfordításokat igényel. Minél nagyobbak (kisebbek) ezek a kiadások, annál magasabb (kisebb) a népgazdaságban (nemzetgazdaságban) a „katonai szektor” részaránya, s ezzel a népgazdaság militarizáltsági foka. A védelmi ipar termelése, a gazdaság militarizáltsági foka és a társadalmi összérték mennyisége között szoros összefüggések állnak fenn. A katonai célú termelés növelése azonnal visszatükröződik a gazdaság militarizáltsági fokában, hatással van a társadalmi össztermék nagyságára és fordítva, a gazdaság militarizálása, a társadalmi össztermék csökkenése közvetlenül megnöveli a katonai szektor termelésének részarányát. A szakirodalmi adatok szerint, ha egy gazdaság militarizáltsági foka 0,01 és 0,1' intervallumban ingadozik² (vagyis a nemzeti jövedelemen belül a védelmi (katonai) kiadások elérik a 10⁰/₀-ot), akkor *békegazdaságról* beszélünk. A békegazdaság olyan gazdaság, amelyben a legfőbb célt a társadalmi-politikai-gazdasági célokból fakadó feladatok megoldása jelenti, s a védelemre fordított költségek érezhetően nem terhelik az állami (nemzeti) költségvetést.

Ha a nemzeti jövedelem (bruttó hazai termék, nemzeti össztermék) felosztásán belül a védelmi (katonai) jellegű kiadások részaránya eléri a 10⁰/₀-ot, úgy ezt a határt a békegazdasági állapot felső határának tekintethetjük. Ennek a határnak az átlépése azt váltja ki, hogy a gazdaság fokozatosan átmegy a háborús készültség vagy a háborús fenyegetettség ál-

² A nemzetközi statisztikai adatok szerint napjainkban a védelmi kiadások átlagosan a nemzeti jövedelem (bruttó hazai termék) 3–6⁰/₀-át „nyelik el”, de ha figyelembe vesszük a közvetett kiadásokat, is akkor elérik a 8–10⁰/₀-ot is. A XX. század kezdetén ezek a nagyságrendek nem lépték túl a 2–3⁰/₀-ot.

lapotába. A gazdaság ilyen fokú militarizáltsága akkor alakulhat ki, ha az adott országot háborús veszély, katonai-politikai feszültség, vagy egy helyi háború kirobbanása fenyegeti, s így rákényszerül védelmi erőfeszítéseinek fokozására, hadiipari termelésének növelésére. Ebben az esetben már felmerül annak szükségessége, hogy a gazdaságot — a kialakult politikai és katonai helyzet függvényében *részlegesen vagy teljes mértékben mozgósítsák*, „*mozgásba hozzák*” emberi és anyagi tartalékait. Háborús készség gazdaságáról akkor beszélhetünk, ha a védelmi célú kiadások elérik a nemzeti jövedelem (GDP, GNP) 11—25⁰/₀-át. Ilyen részarányú kiadásai voltak az USA-nak, amikor belebonyolódott a koreai vagy a vietnami háborúba, vagy a Szovjetunióknak, amikor háborút folytatott Afganisztánban. Ha védelmi (katonai) kiadások elérik a 25⁰/₀-os felső határt, akkor ez azt jelenti, hogy a gazdaság a *háborús gazdaság fázisába lép*. A háborús gazdaságban a védelmi ipar termelésének növekedési üteme kisebb lesz, mint a gazdaság militarizálódási fokának a növekedési üteme, ugyanakkor a nemzeti össztermék növekedési üteme nulla vagy negatív értéket vesz fel.

Ha egy ország a nemzeti jövedelmén (GDP, GNP) vagy az állami költségvetésén belül csökkenti a védelmi (katonai) kiadásainak részarányát, valószínűsíthető lehet kül- és katonapolitikája békés jellegének erősödését is. Mint ahogy — a korábbiakban kifejtettek alapján — az is bizonyon állítható, hogy a védelmi kiadások redukálása csak a fegyveres erők csökkentése révén érhető el. *Minél nagyobb a katonai potenciál csökkentése, annál erőteljesebb a védelmi (katonai) költségvetés egészére, illetve egyes részterületeire gyakorolt csökkentő hatása.*

A fegyveres erők csökkentése személyi állomány csökkentését, katonai szervezetek megszüntetését, átszervezését, haditechnikai eszközök rendszerből való kivonását jelenti. Valamennyi tényező „*költséghelynek*” számít, hiszen a katona ellátására, a katonai szervezetek működtetésére, a fegyverrendszerek fenntartására is költségeket kell fordítani. A személyi állományra fordítandó agregált költségmutatót a közvetlen katonai kiadások és a fegyveres erők létszámának hányadosa adja. Ennek a mutatónak az egy főre eső nagysága azt mutatja, hogy egy katona ellátására (függetlenül attól, hogy milyen állománycsoportú) mennyi költséget kell fordítani. A katonai szervezetek megszüntetése — a személyi kiadások megtakarításán túlmenően — költségcsökkenést jelent az új haditechnikai eszközök beszerzésének elmaradása, illetve a fenntartási költségek (technikai üzemeltetés, javítás, karbantartás, épületfenntartás, üzemanyag-ellátás stb.) feleslegessé válása következtében. A fegyverrendszerek egyes elemeinek (harckocsik, tűzérségi eszközök, repülőgépek stb.) kivonása szintén közvetlenül és közvetve is csökkenti a védelmi kiadásokat. Közvetlen költségekhez sorolhatók a haditechnikai eszközök működtető katonai szervezetnél felmerülő kiadások. Közvetett költségnek számítanak mindazon kiadások, amelyek a fegyverrendszer működtetésének külső feltételrendszeréből (raktárak, javítószervezetek, kiszolgáló erők és eszközök, vezetési szintek stb.) származnak. A különböző fegyverrendszerek a katonai kiadások csökkentésére különböző intenzitással hatnak. Az intenzitásbeli különbséget az egyes haditechnikai eszközök költségtényezői (fajlagos költségei) határozzák meg.

A haderőcsökkentés és a védelmi kiadások kisebbedése közötti egyenes arányos összefüggést bizonyítják az elmúlt években bejelentett egyoldalú csökkentések is. A VSZ tagországai 1987—89-ben mintegy 600 000 fő létszámcsökkentést jelentettek be, több mint 1000 harci repülőgépet, 4000 harckocsit, 270 gyalogsági harcjárművet (páncélozott szállítójárművet), közel 11 000 tüzérségi eszközt kívánnak arzenáljukból kivonni (1. sz. táblázat). A katonai potenciál csökkentéséhez szükségeszerűen maga után vonja a védelmi kiadások mérséklését is. A VSZ-szinten a katonai kiadások összességében 11⁰/₀kal csökkentek.

1. sz. táblázat

VSZ-tagországek haderő- és fegyverzet-csökkentése

Ország	Létszám		Repülőgép	Harckocsi	Tüzérségi eszköz.	Gyalogsági hc.jmú.	Hadihajó	Védelmi ktg. vetés (%)
	fő (ezer)	százalék*						
BNK	10	8,5	20	200	200	—	5	12
CSSZK	12	6,0	51	859	—	165	—	15
LNK**	55	15,8	80	850	900	—	—	4
MNK	9,3	8,8	9	251	430	30	—	17
NDK	10	5,7	50	600	836	78	—	10
RSZK**	10	5,8	26	250	130	—	—	5
SZU	500	20,0	820	10 000	8500	—	—	14
Össz.	606,3	10,1	1056	13 010	10 996	273	5	11

Forrás: HVG 1989. évi 6. sz.; Survival, 1989. May/June, Néphadsereg 1989. évi 19. sz.

A védelmi kiadások csökkentése egyúttal azt is jelenti, hogy valamennyi szocialista országban — a Szovjetunió kivételével — a védelmi költségvetés nagysága nem éri el a nemzeti jövedelem 10⁰/₀-át (a 0,1-es érték alatt marad), vagyis a VSZ-tagországokban békegazdaságok működnek. A Szovjetunió védelmi költségvetése 1989-ben 77,3 Mrd rubel, amely a nemzeti jövedelem 12⁰/₀-át, a nemzeti össztermék (GNP) 9⁰/₀-át teszi ki. Ha a következő két évben megvalósul a már bejelentett 10 Mrd rubeles csökkentés, a szovjet gazdaság is teljes egészében békegazdaság lesz, militarizáltsági foka pedig meg fog felelni a nyugati nagyhatalmak gazdaságának. (Az USA a bruttó hazai termék (GDP) 6,1⁰/₀-át, Nagy-Britannia a 4,5⁰/₀-át, NSZK pedig a 3,0⁰/₀-át fordította 1988-ban katonai kiadásokra.)

*Számított adatok

** A táblázat tartalmazza az 1987. évi román és az 1988. évi lengyel csökkentéseket is.

A haderő-csökkentés és a hadiipar

Az új védelmi katonai doktrína, a fegyveres küzdelemről és a háborúról alkotott nézetek megváltoztatása nemcsak a fegyveres erők nagyságrendjét, struktúráját, diszlokációját, — s ennek következtében az egész védelmi költségvetést — változtatta meg, hanem *erőteltjes hatással volt a gazdaság egész védelmi ágazatának működésére, teljesítőképességének volumenére*. Ez a hatásmechanizmus mint általános, nemzetközi vonatkozásokban is érvényesülő tendencia szemléletesen megmutatkozik a nemzeti hadiiparban, a katonai célú termelés körül kialakult nehézségekben.

A Magyar Néphadsereg közel 9⁰/₀-os csökkentése, a védelmi költségvetés folyamatos megnyírbálása miatt a honvédelmi tárca kénytelen volt a hadiipar igényléseit 1988-tól kezdve drasztikusan csökkenteni. A keresletcsökkenés nemcsak a hazai védelmi ipart, hanem a speciális katonai importot is érintette. S mivel a védelmi célú külkereskedelemben a kiegyensúlyozott kereskedelem elve érvényesül (annyi értékű hadiipari árut exportálhatunk, amennyit importálunk), az MN külföldi megrendelés-visszaesése közvetve csökkentette a magyar hadiiparcikk-gyártásra bevezetett vállalatok értékesítési lehetőségeit is. Különösen kritikussá vált a piacszűkülés a szovjet relációban, amely az exportorientáltmagyar hadiipar legfőbb felvevőpiacának számított.

Magyarországon — mint ismeretes — *nemműködik önálló, zárt hadiipar*, hanem csak hadiipari termékeket is gyártó, polgári termelést is folytató vállalatok vannak. A hadiipari termelés több ipari ágazatra is kiterjed (pl.: gyógyszeripar, kötszeripar), de legjelentősebb kétségekívül a gép- ipar. A haditechnikai termelés döntő részét a híradás- és műszertechnikai eszközök gyártása teszi ki. Ezt követi sokkal kisebb részaránnyal a tűzérési és gyalogsági fegyverek, lőszer- gyártása, valamint a jármű- és repülőtechnikai eszközök javítása. Az egyéb iparágazati termelés (vegyipar, könnyűipar stb.) mindössze 5⁰/₀-ot tesz ki (2. sz. táblázat).

2. sz. táblázat

A magyar haditechnikai termelés szerkezeti megoszlása

— Jármű és repülőtechnika javítása	8 ⁰ / ₀
— Tűzérési, gyalogsági fegyver- és lőszergyártás	12 ⁰ / ₀
— Egyéb (vegyipar, könnyűipar stb.)	5 ⁰ / ₀
— Híradás- és műszeripar	75 ⁰ / ₀

Forrás: Figyelő, 15. sz.

A hadiipari termelés 80⁰/₀-át a magyar vállalatok exportálják (zömében a szocialista országokba, mindenekelőtt a Szovjetunióba), a többit pedig a Magyar Néphadsereg és a fegyveres testületek vásárolják fel. A hadiipari termelésben számos vállalat vesz részt, de csak húsz azoknak a száma, ahol a védelmi célú termelés aránya meghaladja az össztermelés 20⁰/₀-át (3. sz. táblázat). Összehasonlításképpen közöljük néhány nyugati világhírű cég hasonló adatait is (4. sz. táblázat). Az egyetlen 100⁰/₀-os hadiipari tevékenységet folytató gyár a HM irányítása alatt működő Gödöllői Gépgyár.

A legnagyobb magyar hadiipari vállalatok

Vállalat	Részarány százalékban
Mechanikai Labor	82,2
Finommechanikai Művek	79,4
Labor MIM	49,1
Videoton	35,2
Diósgyőri Gépgyár	29,3
Fegyver- és Gázkészülékgyár	17,5
Gamma	26,2
Danuvia	14,0
Orion	13,1
Magyar Optikai Művek	12,2
Beloannisz Híradástechnikai Gyár	10,5

Néhány világhírű cég hadiipari termelésének részaránya

A cég neve	Oszág	A hadiipar részesedése (%)
British Aerospace	Nagy-Britannia	78
Daimler-Benz	NSZK	10
Electronique		
Serge Dassault	Franciaország	76
GEC	Nagy-Britannia	32
Mc Donnell-Douglas	USA	60
Oerlikon-Bührle	Svájc	29
Volvo	Svédország	38

Forrás: HVG, 1989. évi 13. sz.

A legnagyobb hadiipari termelést folytató vállalatok közül a Videoton számítástechnikát és katonai rádiókészülékeket gyárt, a Diósgyőri Gépgyár (DIGÉP) tüzérségi eszközöket és lövegeket készít, a Labor MIM esztergomi gyárában (amely 1988-ban szanalási eljárás alá került) katonai konténereket és gépkocsi-felépítményeket gyártottak. A Mikroelektronikai Vállalat termékeinek egy részét a katonai rádiókészülékekbe építik be. A Finommechanikai Vállalat katonai profiljához pedig az egyedi elektronikai eszközök tartoznak. A Fegyver- és Gázkészülékek Gyára (FÉG) pedig elsősorban kézi fegyvereket gyárt.

A hadiipari megrendelések csökkenésével a magyar hadiipari cégek nehéz helyzetbe kerültek. Szinte valamennyi jelentős haditermelést folytató vállalatnál 1989-ben termelés-visszaeséssel számolnak. A Mechanikai Labornál 68,9, a Finommechanikai Műveknél 73,9, a Videotonnál 28,8, a

DIGÉP-nél 18,9, a FÉG-nél 11,2, a Pestvidéki Gépgyárnál 40,6, a MOM-nál pedig már csak 6,8%-os hadiipari termelést-arányt prognosztizálnak erre az évre. Az elmaradt megrendelések zöme export, amelyre a vállalatok az érvényes kormányrendeletek alapján már felkészültek (a gyártáshoz szükséges anyagi-technikai és személyi feltételeket már megteremtették). A tervezett profit kiesése a vállalatok egész tevékenységét hátrányosan érinti, egyes esetekben pedig közvetlenül veszélyezteti. Mára az is világossá vált, hogy a bajba jutott iparvállalatok többsége a kialakult — a vállalatiszempontból részben objektív — helyzetből többnyire önerőből nem képes kimászni. Ezért a kormány a hadiipar helyzetének javítására *egy sor intézkedés* bevezetését tervezi:

— jobban be kívánják vonni a vállalatok képviselőit a kereskedelmi üzletkötésekbe, akik már a tervezési időszakról kezdve részt vesznek az egyeztető tárgyalásokon, a szerződések megkötésében, vállalva az ezzel járó későbbi piaci kockázatokat is. A hadiipari külkereskedelmet többcsatornássá teszik, amellyel a hadiipari cikkek kereskedelmének liberalizáltabb engedélyezési rendszerét célozzák meg;

— várhatóan megváltoztatják a hadiipari szabályozást is, amely megszüntetné a hadianyag-gyártás jelenleg még több vonatkozásban meglévő privilegizált helyzetét (a jelenlegi rendszerben a hadiipari műszaki fejlesztésre, illetve beruházásokra a vállalatok kamatmentes kölcsönt kapnak, s lehetőségük van a dolgozók részére hadiipari bérpótlékot is fizetni), vagyis védelmi célú termelést folytató cégekre is az általános gazdasági rend, általános szabályok és szabályzók lennének érvényben;

— a jövőben a magyar vállalatok hadiipari termelését is vállalkozás-szerűen kívánják működtetni;

— a vállalati károk mérséklésében a kormány segítséget fog nyújtani. A hadiipari fejlesztésekre felvett állami hitelek egy részét (ezeket ez ideig az Állami Fejlesztési Intézet nyújtotta) a vállalatoknak nem kell visszafizetni. A felhalmazódott, más termelési célra fel nem használható készleteket állami tartalékalapba (cél-tartalékba) veszik át, s a készletek egy részét a vállalatok le is írhatják költségeik terhére.

Természetesen ezek az intézkedések a hadiipari ágazat válságos helyzetét *gyökeresen nem változtatják meg*, a hadiipari termelés struktúrájában, mechanizmusában minőségi átalakulást nem eredményeznek. Nagy megbízhatósággal prognosztizálható, hogy a közeljövőben a magyar hadiipari termékek egy részére változatlanul nem lesz kereslet, s több gyárban is le kell állítani (vagy csökkenteni szükséges) a termelést. Vannak ugyan keresett hadiipari gyártmányok, de a megrendelések kis volumene nem teszi lehetővé a gazdaságos sorozatgyártás végrehajtását. Ezért a kritikus helyzetből való kijutás lehetősége abban jelölhető meg, hogy a hadiipar csak olyan kurrens, keresett termékek gyártásával foglalkozik, amit a világpiacon távlatosan is el lehet adni, kapacitásának lehetséges részét pedig átállítja polgári rendeltetésű termékek gyártására. *A hadiipar konverziójának (átalakításának, áttérésének) követelménye 1989-re elérte a nemzeti védelmi ágazatot is.*

A konverziós elmélet nem a ma találmánya, de a kadból ekevasat kovácsoló szobor napjainkra vált konkrét valósággá. Maga a folyamat lényegében a katonai rendeltetésű termelés leépítésére, felszámolására

vagy mérséklésére, illetve a hadiipari kapacitásoknak a polgári termelésre való átállítására irányuló tevékenységek összességét jelenti. Megvalósítása nem prolelamentes feladat. A békés célú átalakítás gondolatát egyrészt heves ideológiai gazdaságelméleti támadások érik, amelyek — elsősorban a tőkés gazdaságok eddigi tapasztalataira építve — azt bizonygatják, hogy a hadiipar a gazdaság és a tudomány fejlődésének hajtómotorja, s a katonai üzemek leállítására gazdasági válsághoz, tömeges munkanélküliséghez vezetne. A konverzió-párti közgazdászok viszont kimutatták, hogy a hadiipar fejlesztése fogja vissza a polgári szektor növekedési ütemét és az egyes egységnyi tőkemennyiség polgári gazdaságba való beruházása jóval több munkahelyet teremt, mint a védelmi iparban.

A konverzió megvalósításának gyakorlati nehézségei abban rejlenek, hogy az átalakításhoz (új technika, technológia vásárlásához, a munkaerő újraelosztásához és átképzéséhez) jelentős összegek kellenek, még ha ezek nagyságrendje a katonai kiadások néhány százalékát tennék is ki.

A hadiipari konverzió végrehajtásának nehézségei megmutatkoznak a nemzetközi gyakorlatban³ is, de *tetten érhetők* a magyar nemzeti hadiipar átalakítási kísérletében is. A polgári termelésre való átállás erényeit nagymértékben meghatározza a jelenlegi hadiipari termelés műszaki színvonala, amelynek vannak biztató és kevésbé biztató oldalai is. A fő nehézséget elsősorban az jelenti, hogy a hadiiparban — néhány kivételtől eltekintve — alapvetően az *alkalmazói képességeket igénylő, követő jellegű stratégia* valósul meg, amely nem könnyíti meg a korszerű polgári termékekre való átállást. Ennek okai elsősorban a Varsói Szerződésben kialakult hadiipari gyártmányok, berendezések jelentős többsége szovjet licenc alapján készülhet, s az alapvető harci technikai eszközök nem tartalmazhatnak tőkés importalkatrészeket. Nyilvánvalóan, ez erőteljesen behatárolja a termékek műszaki-technikai színvonalát, korlátozza a nem szocialista piacokon (pl.: a fejlődő világban) való eladás lehetőségét. Eltérés ettől a gyakorlattól csak a hadiiparban legnagyobb súllyal szereplő híradástechnikai iparban van, ahol az ötvenes évek óta a saját fejlesztésű, polgári üzleti filozófiájú gyártás jellemző. Sok gondot jelent a vállalatoknak a profilváltáshoz szükséges átképzési feladatok végrehajtása, amelyet

---

³ Ezek az összefüggések és problémák legszemléletesebben a nemzetközi vonatkozásban legjelentősebbnek tekinthető szovjet hadiipar konverzióban mutatkoznak meg. Az egyoldalú szovjet létszámcsoökkentési intézkedések végrehajtásának megkezdése, a védelmi költségvetés 14,2%-os mérséklése a hadiipari kapacitás közel 20%-nak békés célokra való felszabadítását követeli meg. Már most látható, hogy a bejelentett kétéves leszerelési időtartam nem elegendő a honvédelmi ipar közel egyötödének szerkezeti átalakítására. A konverzió pótlólagos tőkeberuházásai, átcsoportosításai többre kerülnek, mint ahogy azt előzetesen kalkulálták. Nem tisztázódott még az sem, mi történjék a megsemmisítendő vagy polgári célokra is felhasználható arzenállal, hogyan hajtják végre a hadiüzemek „demilitarizálását”. A tervek szerint a védelmi ipari ágazatokból háromezer modern technológiai „láncot” adnak át a polgári népgazdasági ágazatoknak, és több mint kétszáz tervezőiroda kerül az agrár- és ipari bizottság hatáskörébe. Összesen 354 hadiipari üzemet programoznak át fogyasztási cikkek termelésére. Mindez azt jelzi, ha megindul az átrendeződés, akkor a konverzió menetében jelentős anyagi és szellemi erőforrások áramolnak át a népjólét emelését előmozdító szektorokba.

saját erőből kell végrehajtani. A konverzió megvalósításánál azt is be kell kalkulálni, hogy a jövőben hiteleket csak a konvertibilis exportbővítő pályázatok keretében lehet majd szerezni. Könnyíti viszont a polgári termékek gyártására való átállást, hogy a hadiipari üzemek többsége komoly nagyságú és magas szellemi színvonalú műszaki-fejlesztési kapacitással rendelkezik, a hadiipari termelés minősége, megbízhatósága jobb a polgári gyártásnál, a követelmények teljesítését a katonai üzemi megbízottak folyamatosan ellenőrzik. A hadiipari technológiák a termékeik számára nagyobb hőmérsékletingadozások, szélsőségesebb külső behatások elviselését teszik lehetővé, amely tulajdonságok, minőségi jellemzők jól hasznosíthatók a polgári termelésben is.

Mindezen tényezőt figyelembe véve a hadiipari vállalatok polgári célú termékek gyártására való áttérése a következő változatok szerint valósulhat meg:

1. A haditechnikai eszközöket előállító hadiipari kapacitások átállítása polgári professzionális eszközök gyártására. E megoldás nehézsége abban rejlik, hogy ilyen jellegű hazai igény ugyanezen vállalatok jelenlegi polgári célra termelő kapacitását sem terheli le.

2. Polgári professzionális eszközök szocialista exportra történő gyártása. E változat széles körű alkalmazásának a jelenlegi szűkös polgári kontingens szab korlátokat.

3. Polgári híradástechnikai, műszeripari berendezések gyártása tökéletes exportra. E módszer elterjesztését a jelenlegi magyar híradás- és műszaki technikai ipar fejlettségi színvonala nehezíti, amely még polgári relációban sem képes számottevő tökéletes exportra. A fejlődő országokba irányuló nem rubel-elszámolású fegyverexport kedvezőbb helyzetben van, amit a konverziós törekvések közepette sem szabad elfelejtetni.

A magyar hadiipari vállalatok a fentiek szellemében elkészítették *átállítási terveiket*, amelyeket az érintett kormányzervek és a hiteleket nyújtó vállalatok bíráltnak el. Valamennyi vállalat katonai profiljához közelálló termékekkel (pl.: a Videoton polgári rádiós és telekommunikációs eszközökkel, kis kapcsolóközpontokkal, a Finommechanikai Vállalat polgári híradástechnikai, átviteltechnikai berendezésekkel, a FÉG új típusú gázkészülékekkel stb.) kíván polgári piacot elnyerni. E tevékenység eredményeképpen egy új arculatú, átstrukturálódó, nyereségorientált hadiipar kontúrjai rajzolódnak ki, egy olyan ágazaté, amelyből az elmúlt évtizedekben felhalmozódott elsőrendű anyagi, tudományos-műszaki potenciális értékeket fel kell szabadítani, s vissza kell adni a magyar társadalomnak.

Gazdasági lehetőségek és a haderő-fejlesztés

A hadsereg és a gazdaság viszonyát nemcsak a politikai és katonai enyhülés, a fegyveres erők és fegyverzetek csökkentése befolyásolja, hanem *nagymértékben meghatározzák az ország gazdasági lehetőségei, a védelemre fordítható erőforrások nagysága*. Az utóbbi években a Magyar Néphadsereg, a honvédelmi tárca részesedése a költségvetésből reálértékben folyamatosan csökkent, s 1989-re már a rendeltetészerű működést

zavaró kritikus nagyságrendet ért el. A védelmi kiadások folyamatos mérséklésének elfogadásához, a tények és az objektív körülmények tudomásul vételéhez szükség van a *magyar népgazdaság helyzetének kendőztelen megismerésére, a főbb gazdasági problémák okainak* bemutatására. Ahhoz, hogy a jelenlegi nehéz, válságos gazdasági helyzetet megértsük, röviden vissza kell tekinteni a népgazdaság fejlődésére, a gazdaságpolitika alakulására is.

Ismeretes, hogy a mai átalakulóban levő gazdálkodási rendszer kiindulópontját az *1968-as gazdasági reform jelentette*: lényegében ekkortól jöttek létre azok a tervezési, pénzügyi és szervezeti viszonyok, amelyek továbbfejlesztésén jelenleg is dolgoznak. Az 1968-as megújult gazdasági mechanizmussal a magyar gazdaság jól alkalmazkodott az akkori, viszonylag kedvező világgazdasági helyzethez és az első hat esztendőben *komoly sikert könyvelhetett el*: a gazdasági növekedés meggyorsult, a belső és külső egyensúly javult és kielégítő volt, a piaci viszonyokban fejlődés mutatkozott, a lakosság reálbére és reáljövedelme a korábbinál gyorsabban emelkedett. Ez az időszak a hadsereg szervezeti-technikai fejlesztése szempontjából is jelentős eredményeket hozott. A célul kitűzött reformokat azonban *nem sikerült 1972—73-ig megvalósítani*, az ár-, adó- és valutarendszerben, a gazdasági verseny fejlesztésében, a tőkeáramlás kibontakoztatásában tervezett lépések 1973-tól nagyrészt elmaradtak, így az új gazdasági mechanizmus félig kifejtett állapotban maradt, túlzottan megmerevedett, sőt 1973—78 között bizonyos részében még vissza is fejlődött.

A világgazdasági változásokhoz az 1974—78-as esztendőekben *nem jól alkalmazkodott a magyar gazdaság*. Ahelyett, hogy a kormányzat a hazai vállalatokat fokozott kapcsolatba hozta volna a külső piacokkal, központi támogatással ismét óvni kezdte őket a piaci hatásoktól, helytelenítette és korlátozta a vállalatok közötti verseny kifejlődését, vállalati önállóságot szűkítő gyakorlatot folytatott. Mindez oda vezetett, hogy a magyar gazdaságot erősen sújtó világgazdasági változásokat nem, vagy csak a kellenél kisebb mértékben sikerült ellensúlyozni a termelékenység és a jövedelmezőség javításával. Cserearányaink mind a tőkés, mind a szocialista piacokon nagymértékben romlottak, az import exporttal való fedezettsége 1978-ban például csak 78⁰/₀-os volt, a rubelimportté 89⁰/₀-os, a konvertibilis importté pedig csupán 70⁰/₀-os. 1978-ra az ország bruttó adósságállománya 7,5 Mrd dollárra emelkedett, s ez a tendencia azóta is napjainkig folytatódik (5. sz. táblázat).

Mindehhez jött az 1981—82-ben a nemzetközi adósságválsággal összefüggő hitelkorlátozás időszaka, amikor *veszélybe került az ország nemzetközi fizetőképessége*. Ez a helyzet változást követelt a gazdaságpolitikában, amely 1979-ben indult meg. Ettől kezdve az első számú prioritás már nem a gyors gazdasági növekedés volt, hanem a gazdaság külső egyensúlyának helyreállítása, ezzel összefüggésben pedig a nemzetközi fizetőképesség biztosítása. Míg korábban a lakossági reáljövedelmek és reálbérek emelkedése szerepelt a célok között, ezen időszaktól kezdve a reáljövedelmek szintjének a megőrzése szerepelt az elvárások között, s megengedhetővé vált a reálbérek kisebb mértékű csökkenése is. Amíg korábban a KGST-beli külkereskedelem élvezett elsőbbséget, ettől kezdve a két-

**Magyarország adósságállományának alakulása
1970—1988 időszakában**
(Millió dollárban az év végi árfolyamokon)

Év	Bruttó adósságállomány		Nett, adósságállomány	
	konvertibilis/nem konvertibilis		konvertibilis/nem konvertibilis	
1970	1000	—	— 424	— 174
1972	1867	401	— 952	— 96
1978	7586	762	— 4461	— 351
1984	8836	1260	— 4083	— 921
1985	11760	1229	— 5018	— 642
1986	15086	1109	— 7790	— 510
1987	17739	1026	— 10904	— 208
1988	17349	638	— 11069	30

Forrás: Figyelő, 1989. évi 15. sz.

piacos (világpiaci, KGST-piaci) külkereskedelemé lett a prioritás, sőt azon belül átmenetileg a konvertibilis mérleg egyensúlyának a megteremtése kapott nagyobb fontosságot. Mindezek a prioritások végül is a konszolidációs, stabilizáló és átalakító jellegű gazdaságpolitikában összegződtek 1979 óta, s ennek a megvalósítása történik napjainkban is. Ezzel összefüggésben is, meg a piaczgazdaság kiépítésével kapcsolatban is előtérbe került az 1968-ban kezdett gazdasági reformfolyamat újbóli, erőteljesebb folytatása.

A nyolcvanas évek első felében a magyar gazdaságpolitika alapvető törekvése az volt, hogy *összhangba hozza a szocialista elveket és szándékokat agazdasági élet konkrét követelményeivel*. Az alapvető törekvések a gazdaság jobb világpiaci alkalmazását, a termelékenységet, a tőkehatékonyságot, a piaci versenyképességet jelentős javulást, a hatékonyságot fokozását szolgáló gazdasági növekedést célozták. A gazdasági gyakorlat azonban megint nem esett egybe a külgazdasági konszolidáció hosszú távú fejlesztési céljaival, s a gazdasági fejlesztés és a szocialista társadalmi célok között időről-időre ellentmondások keletkeztek. A gazdasági válságból való kilábalást a kormány 1987. szeptemberi hároméves programja hirdette meg, amely az elmúlt másfél évben rangos változásokat nem ért el, de hozzájárult az ország rossz külgazdasági helyzetének stabilizálásához és a további romlás elkerüléséhez. Ugyanakkor napjainkban az is világossá vált, hogy *a gazdasági egyensúlyi válsága mögött strukturális válság, a strukturális válság mögött pedig a nemzetközi együttműködésben és a gazdaságirányításban kifejeződésre jutó modellválság áll*.

Ezért az új, hároméves gazdasági átalakítás és stabilizáció programja a magyar gazdasági modell gyökeres átalakítását és egy piaczgazdaság kiépítését célozza meg.

1989-ben a gazdasági helyzet — az előző évi kismértékű javulás ellenére (6. sz. táblázat) — tovább romlott.

Az 1988. évi népgazdasági terv teljesítése

Az 1988. évi terv az 1987. évi teljesítés százalékában	
Nemzeti jövedelem	100,0
Belföldi felhasználás	98,0
Ipari termelés	101,0
	97,0
Mezőgazdasági termelés	105,0
Lakossági fogyasztás	98,0
Egy főre jutó reáljövedelem	97,0
Szocialista szektor beruházásai	97,0

Forrás: HVG, 1989. évi 1. sz.

A reális célkitűzések ellenére (7. sz. táblázat) — a tavaszi adatok szerint — a gazdaság teljesítménye elmaradt a várakozástól, a termelés nem növekedett, s az állam pozíciója is egyre rosszabb lett.

Az 1989. évi népgazdasági terv

Az 1989. évi terv az 1988. évi várható teljesítés százalékában	
Bruttó hazai termék termelése	kb. 0
Ipari termelés	—1,0
Országos építés-szerelés	kb. —2,0
Mezőgazdasági termékek termelése	0, —1
Bruttó hazai termék belf. felh.	kb. —1
Lakosság fogyasztása	kb. 0
Egy főre jutó reáljövedelem	kb. —1
Közösségi fogyasztás	—7, —8
Népgazdasági beruházások	1—2

Forrás: HVG, 1989. évi 1. sz.

Az ipari termelés 1989. április végén 1%-kal volt kevesebb, mint a megelőző év hasonló időszakában. Egyedül a mezőgazdaság termelése volt kielégítő, felelt meg a célkitűzéseknek. Vontatottan és ellentmondásosan halad a szerkezeti átalakulás. Bár a vállalati pozíciók a tervezetthez képest javultak, a gazdálkodók a korábbinál erőteljesebben differenciálódtak: 182-ről 285-re nőtt a veszteséges gazdálkodó szervezetek száma, 1988-ban közel 8 Mrd Ft lett a mérleg szerinti veszteség összege. A szigorú monetáris politika nem párosult a rossz, gyöngye vállalatok felszámolásával, a bankok pedig nem érdekeltek a felszámolások kezdeményezésében. A lakosság fogyasztása és jövedelme a múlt évi szinten maradt, míg a beruházások 1989 első negyedében 20%-kal nőttek. A külkereskedelmi for-

galomban a tervezettől eltérő tendenciák alakultak ki. A rubel viszonylatú import a prognosztizálthoz hasonlóan alakult, az export mérséklődése azonban csak 2—3%-os volt április végéig. Mindezek kedvezőtlen esetben odavezzethetnek, hogy 1989-ben az előző évinél lényegesen rosszabb fizetésimérleg-pozíció alakulhat ki, s folytatódhat az a tendencia, amely a szerény népgazdasági jövedelem-képződés mellett a nagyobb felhasználást és a rubel-viszonylatú forráskihelyezést a konvertibilis eladás növekedéséből fedezi.

A „reálszférában” mutatkozó nehézségek az ár- és pénzfolyamatokban *elmélyítették, válsággá fokozták a korábbi években kialakult permanens egyensúlytalanságot*. Felgyorsult az infláció: 1981-től a fogyasztói árindex 60%-kal emelkedett, amely nemzetközi viszonylatban is kedvezőtlen tendencia. Az 1989-es év során a fogyasztói áremelkedés 16% körül valószínűsíthető.

Az állami költségvetésben a Parlament által jóváhagyott 20 Mrd Ft-os hiánynak *közel háromszorosa* körvonalazódott. A költségvetési hiány az elmúlt 4 évben radikálisan emelkedett: 1984-ben még csak 3,7 Mrd Ft volt, 1988-ban már 40 Mrd Ft nagyságrendet tett ki (8. sz. táblázat).

8. sz. táblázat

A költségvetés hiánya 1984—1987 között

Megnevezés	1984		1985		1986		1987	
	Mrd Ft		Mrd Ft		Mrd Ft		Mrd Ft	
	terv	tény	terv	tény	terv	tény	terv	tény
Bevételek	563,7	572,9	607,8	593,5	575,3	972,5	606,9	631,2
Kiadások	566,7	576,6	610,3	609,3	598,2	619,4	650,7	666,1
Hiány	3,5	3,7	2,5	15,8	22,9	46,9	43,8	34,9

Forrás: HVG, 1988. évi 50. sz.

Ezeket a hiányokat mérsékelni csak a költségvetési kiadások csökkentésével lehet. Természetes, hogy *a költségvetési kiadások megnyírbálása nem kíméli a védelmi kiadásokat sem*.

A Magyar Néphadsereg a védelmi büdzsében, kiadásaiban, gazdálkodásában *kb. 10 éve* érzi a gazdasági helyzet romlását, a nehezedő, szigorodó gazdasági feltételeket, az egyre súlyosbodó erőforrás-korlátozást. A VI. ötéves tervidőszakra meghatározott kiadásokat az 1983—1985 között végrehajtott intézkedésekkel mintegy 14 Mrd Ft-tal csökkentették. 1983-tól néphadsereg-szerte bevezették a kényszertakarékosságot. Folyamatosan fejlesztették a haderő gazdálkodását, s az évről-évre elért százmilliós megtakarítások (amelyek egy része visszakerült az állami költségvetésbe) egy kicsit kompenzálták a központi elvonásokat. 1986-tól kezdődően, a VII. ötéves tervidőszak tervszámaihoz viszonyítva az elmúlt 4 évben a költségvetés az MN-től 17,7 Mrd Ft-ot vont el. Az elvonások ellenére a HM (és általában a fegyveres erők, beleértve a Belügyminisztériumot és a Munkásőrséget is) költségvetési részesedése nominálisan folyamatosan emelkedett (9. sz. táblázat).

*A fegyveres erők részesedése az állami költségvetés kiadásából
(1986—1989)*

Honvédelmi Minisztérium		Belügyminisztérium		Munkásörség		
Költségvetési előirányzat	Támogatás a kv. kiadásaihoz viszonyítva (%)	Költségvetési előirányzat	Támogatás a kv. kiadásaihoz viszonyítva (%)	Költségvetési előirányzat	Támogatás a kv. kiadásaihoz viszonyítva (%)	
Mrd Ft	tény	Mrd Ft	tény	Mrd Ft	tény	
1986	24,18	3,91	11,85	1,91	0,664	0,107
1987	26,38	3,96	13,28	1,99	0,715	0,103
1988	33,19	4,78	17,17	2,47	0,872	0,128
1989*	40,37	7,48	22,26	4,12	0,893	0,165

* Az 1989-es költségvetésben a több mint 200 Mrd forintos társadalombiztosítási kiadások már nem szerepelnek. Évközi elvonásokkal csökkentett adatok.

Forrás: HVG, 1989. évi 21. sz.

Figyelembe véve az inflációt, ez a szerény emelkedés tetemes vásárlóerő-csökkenést jelent.

A központi elvonások miatt a legnehezebb helyzet az 1989-es évben alakult ki. Erre az évre az MN — a tervezési időszakban bekövetkezett többszöri parlamenti csökkentés eredményeképpen — 45,5 Mrd Ft-os költségvetést kapott, amely — figyelembe véve a haderő 1,6 Mrd Ft-os kötelező bevételi tervét — 43,9 Mrd Ft-ot tesz ki. Ez az összeg, bár nominálértékben közel 6M rd Ft-tal több az 1988 évinél, reálértékben 17%-os csökkenést jelent. A néphadsereg a védelmi költségvetésből 38,8 Mrd Ft-ot a tényleges katonai-védelmi kiadásokra, 6,7 Mrd Ft-ot pedig nem-védelmi célokra fordít (10. sz. táblázat).

10. sz. táblázat

Az MN védelmi költségvetésének struktúrája⁴

-
- I. Védelmi kiadások,
- a) Fejlesztés (haditechnikai eszközök beszerzése, korszerűsítése)
  - b) Fenntartás
    - illetmény, bér, pénzbenei járandóságok
    - társ. biztosítási járulék
    - élelmezés
    - ruházat
    - felkészítés
    - ingatlan-fenntartás és működtetés
- II. Nem védelmi kiadások
- szociális, egészségügyi
  - oktatási-kulturális
  - sport
  - polgári védelmi
-

Forrás: (1)

A védelmi kiadásokon belül a korszerűsítésre, fejlesztésre 6,5 Mrd Ft-ot terveztek, amely az 1988 évihez viszonyítva csaknem 50%-os csökkenést jelent. A már említett, jóváhagyás előtti 5 Mrd Ft-os megvonás (4 Mrd Ft-ot a honvédelmi bizottság, 1 Mrd Ft-ot a Parlament „csípett” le) teljes egészében ezt a tételt csökkentette. Ennek következtében a fejlesztés és fenntartás nemzetközileg is optimálisnak tartott 40:60%-os aránya

⁴ Különböző országok védelmi költségvetésének struktúrája — néha lényegesen — különbözik egymástól, ami megnehezíti a katonai kiadások összehasonlítását. A Szovjetunió például a közelmúltban publikált adatok szerint a katonai kutatás és fejlesztés kiadásait, a személyi állomány illetmény, bér- és pénzbenei járandóságait az anyagi-technikai ellátás költségeit, a katonai beruházásokat, a szociális, egészségügyi, kulturális és oktatási kiadásokat sorolja ide. Az USA katonai költségvetését a személyi állomány fizetése és juttatásai, a működési és fenntartási kiadások, a haditechnikai berendezések, a katonai beruházások, a haditechnikai K+F, és a szociális kiadások (nyugdíjak, katonai segélyek, családi lakásügyek) képezik. Nehezíti az összehasonlító elemzéseket, értékeléseket az is, hogy a különböző országok más-más számítási alapokat (nemzeti jövedelem, GNP, GDP), árrendszereket alkalmaznak, s a nemzetközi adatok összehasonlítására még mindenki által egyformán alkalmazott módszert nem dolgozták ki.

18,5:81,5⁰/₀-ra „torzult”. Ugyancsak a védelmi kiadásokhoz sorolják a fenntartásra (illetményre, bérre, társadalombiztosítási járulékra, étellemezésre, ruházatra, felkészítésre, ingatlanok fenntartására, működtetésére) tervezett 32,7 Mrd Ft-ot is. (Ez az összeg nominálértékben 0,6⁰/₀-kal több az 1988 évinél.) Lényegesen emelkedtek viszont (30⁰/₀-kal) a tavalyi évhez viszonyítva a nem védelmi (egészségügyi, szociális, oktatási stb.) kiadások. A nominálértékben való emelkedés ellenére a HM tárca védelmi költségvetése reálértékben számítva 17⁰/₀-kal csökkent.

A gazdasági eredmények kedvezőtlen évközi eredményei, a költségvetési hiány csökkentése miatt a kormány a HM-től áprilisban 1 Mrd Ft-ot, a Parlament pedig június elején 2,5 Mrd Ft-ot vont meg. Emellett a minisztériumot még további 2 Mrd Ft költségvetési befizetésre kötelezték. Ezt a pénzt a stratégiai készletek egy részének eladásából, illetve az üressé váló szovjet laktanyák értékesítéséből tervezik előteremteni. A hadügyi költségvetés lefaragása miatt elhalasztották a gyakorlatokat, megkezdték a ruházati és étellemezési készletek „felélését”, és az MHSZ (Magyar Honvédelmi Szövetség) idei 2,2 Mrd Ft-os büdzsáját is kénytelenek voltak csökkenteni 100 Milliő Ft-tal.

A védelmi kiadások, a honvédelmi tárca pénzügyi lehetőségeinek folyamatos csökkentése *nem tekinthető átmeneti jelenségnek*. A gazdaság helyzete a prognózisok szerint a közeljövőben nem fog javulni, a kormány is eltökélt abba, hogy lényegesen mérséklje az állami költségvetés kiadásait. Ezért a Magyar Néphadseregnek a jövőben is erőforrás-korlátos körülmények között kell működnie és gazdálkodnia. Már most nagy megbízhatósággal látható, hogy a hadsereg 1990-ben legfeljebb az idei évközi csökkentéseket is figyelembe vevő) költségvetési támogatással számolhat. Ez az eredeti tervszámokhoz képest mintegy 30⁰/₀-os csökkentést jelent, s olyan konzekvenciákkal is jár, hogy a katonai követelményeket csak a megadott költségvetési keretek között lehet teljesíteni. Másképpen fogalmazva: a védelmi kiadások csökkentése erőteljesen hozzájárul a Magyar Néphadsereg nagyságrendjének, működési lehetőségeinek felülvizsgálatához, s felerősíti a katonai enyhülésből, bizalomerősítésből, haderő-csökkentésekből fakadó „hadsereg-karcsúsítási” törekvéseket.

Védelemgazdaságtan mint új interdiszciplináris tudomány

A hadsereg és a gazdaság kapcsolatrendszerével korábban a nemzeti hadtudományban a hadigazdaságtan foglalkozott. Az elmúlt évtized politikai-társadalmi-gazdasági fejlődése, a tudományos-technikai és hadügyi forradalom következtében azonban *a hadigazdasági vizsgálat objektuma jelentősen megváltozott*: erősödtek, bővültek a gazdaság, a hadsereg és a hadügy összefüggései, fokozódtak a fegyveres erők igényei a gazdasággal szemben. Ezzel egyidejűleg megnöttek a követelmények a katonai szervezetek gazdálkodásával szemben, amelynek fő célja a működtetéshez, korszerűsítéshez szükséges anyagi-pénzügyi szükségletek ésszerű minimalizálása, illetve a rendelkezésre álló — csökkenő mértékű — anyagi javak és erőforrások gazdaságos felhasználásának elősegítése. Mindezek eredményeképpen a korábbi hadigazdaság vizsgálati köre kibővült a katonai gazdaság objektumával, és védelemgazdasággá nőtte ki magát.

A *védelemgazdaságtan* olyan diszciplína, amely tudományosan feltárja azokat a politikai, gazdasági és katonai összefüggéseket, amelyek alkalmazásával a népgazdaság — a hadügy mindenkori helyzetének megfelelően — biztosítani tudja a védelemhez szükséges gazdasági feltételeket.

A védelemgazdaságtan a mai értelmezés szerint olyan *határtudomány*, amely a közgazdaságtudomány és a hadtudomány között helyezkedik el, s a tudományágazat egy része a közgazdaságtudományhoz, másik része a hadtudományhoz kapcsolódik. Napjainkban ez az új tudományágazat — egy hosszú és vitás fejlődési folyamat eredményeképpen — két önálló határtudományból, a *hadigazdaságtanból* és a *katonai gazdaságtanból* tevődik össze. A hadigazdaságtan a gazdaság, a hadsereg és a hadügy kapcsolatának általános törvényszerűségeivel és a honvédelem anyagi biztosításának a népgazdaság szférájában lezajló — tanulmányunkban is több vonatkozásban jellemzett — folyamatainak vizsgálatával foglalkozik. A katonai gazdaságtan pedig a védelmi célra biztosított javak és erőforrások katonai szervezetekben történő felhasználásának törvényszerűségeit vizsgálja.

A védelemgazdaságtan a közelmúltban történő kialakulása óta is jelentős mértékben fejlődött: szélesedett vizsgálati köre, bővültek tudományos megismerési módszerei, megszilárdult struktúrája, tudományterületi tagozódása, kialakult más tudományokkal való kapcsolata. Napjainkban a védelemgazdaságtan az ország védelmét, a fegyveres erők fejlesztését és fenntartását szolgáló gazdasági folyamatok *teljes körét vizsgálja*. Kiemelt figyelmet fordít a megváltozott politikai, katonai helyzetből fakadó követelmények gazdasági követelményeinek kutatására, a haderőcsökkenés és a védelmi ipar kapcsolatrendszerének új jelenségeinek elemzésére, az elégséges védelem gazdasági kihatásainak értékelésére, a leszerelés gazdaságbiztosítási elméletének kidolgozására.

* * *

A *tanulmányban azt szerettük volna bizonyítani*, hogy az elmúlt években a hadsereg és a gazdaság viszonyában új tendenciák, jelenségek, hangsúlyok jelentek meg, amelyek ugyan az alapösszefüggéseket nem változtatják meg, de lényegesen árnyaltabbá teszik a politika-gazdaság-hadsereg kapcsolatáról kialakult nézeteinket. A meghatározó tényezők közül mindenképpen az új politikai és biztonság politikai gondolkodást kell elsősorban kiemelni, amelynek eredményeképpen csökkent a katonai feszültség, növekedett a katonai és politikai bizalom, s megkezdődött a haderőcsökkentések, leszerelések — remélhetőleg visszafordíthatatlan — folyamata. Ezek az eredmények lehetővé teszik, hogy ne kelljen a gazdaságot — Lenin szavaival élve — „kínpadra vonni”, s megváltozhatnak a prioritások a hadsereg és a gazdaság kapcsolatában. Hosszú évtizedek óta első alkalommal csökkentek — hazai és nemzetközi viszonylatban is — a védelmi, katonai kiadások, s van lehetősége az államoknak arra, hogy a hadseregtől, a hadügytől elvont pénz fontos társadalmi, gazdasági és szociális célokra fordítsák. Bár ez a tendencia nem vált törvényszerű-

séggé, meggyőződés szerint nincs messze az idő, amikor a védelemgazdaságtannak újra átfogóan meg kell vizsgálni a politika-hadsereg és gazdaság viszonyrendszerét.

Felhasznált irodalom

1. Bencsik István: A védelmi kiadások nyílt titkai. Néphadsereg. 1989.
2. Duncan, A.: Conventional arms Control. Survival, 1989. May/June.
3. Gazda Pál: Az elégséges védelemre való felkészülés elvének várható hatásai a katonai kiadások alakulására. Tanulmány (kézirat). ZMKÁ 1989.
4. Janza Károly: A védelemgazdaságtanról. Honvédelem, 1989. 3. sz.
5. Jedlinszki, B.: A háborús gazdaságra való átállás időszakának néhány problémája. Mysl Wojskowa, 1987. 10. sz. (Ford. AF 0736).
6. Karaszew, N. F.: Ekonomicseszkaja sztratyégija peresztrojka: Obozonnuje aszpektü. Voennaja Müszl, 1989. 1. sz.
7. Nyers Rezső: Útkeresés — reformok. Magvető Kiadó, Budapest, 1988.
8. Rataj Endre (Szerk.): Hadigazdaságtan és katonai gazdaságtan. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980.
9. Schröder, H.: Gorbacsov gazdaságpolitikája és a honvédelem. Fegyverek és emberek. MTI-kiadvány, 1988. április.
10. Szenes Zoltán: A védekezés gazdaságtan nyugati felfogása. Tanulmány (kézirat), ZMKÁ, 1988.

A megyei területvédelmi csapatok háborús tevékenységének hadtápbiztosítása

S. Nagy József ezredes

A háttország fegyveres jellegű védelmének alapegységei a *megyei területvédelmi ezredek, zászlóaljok (továbbiakban: területvédelmi egységek)*. Háborús tevékenységüket elsősorban a megye területén oldják meg.

Rendeltetésük a megye területén alkalmazott ellenséges légideszantok, felderítő-diverziós csoportok megsemmisítésében, a csapást szenvedett fontosabb katonai objektumok, a megyei vezetési pontok mentésében, mentésítésében, egészségügyi ellátásában való részvétel, a fő katonai gépkocsiutak átvezető szakaszai és azok műtárgyainak helyreállításában való részvétel, tűzszerész és vegyi sugármentesítés, a kijelölt katonai objektumok közlekedési utak műtárgyainak őrzése, a csapást szenvedett megyeszékhely és a nagyobb városok lakosságának mentésében, mentésítésében való részvétel, a katonai területi sugárfigyelő és jelzőrendszer működtetése.

Állományukban területvédelmi század, őrszászlóalj (őrszázad), műszaki század, vegyivédelmi század, egészségügyi század, valamint sugárhelyzet értékelő és tájékoztató század tartozik. A területvédelmi ezred és zászlóalj között alapvetően az a különbség, hogy az ezrednél őrszászlóalj, a területvédelmi zászlóaljknál pedig 1—2 őrszázad lehet.